

kezőleg, a régi világnak ez a pogánysága a humanitás legmagasabb virágzását mutatja. A pogányság jelenthet magasabb, finomabb, kulturáltabb emberiséget. Úgy kell elképzelnünk a pogányságot, mint egy nemes alakot — amint ezt Pál is látta — ki mindenféle kincset magára halmozott: művészetet, tudományt, képzettséget és hatalmat. De mégis sötétség fogja körül ezt az alakot. Mert — és erre mutat rá ez a történet — ennek a kulturának a lelke, a lélek, melyből ez a tudás és képesség, művészet és képzettség származik, a pogány lélek beteg, halálos beteg. Ezért mintha búskomorság nehezednék ez alaknak minden vonására. Erről a halálos helyzetről, mely a pogány kulturvilág helyzete, három dolog tesz bizonyosságot, melyekről alapigénk története beszél: a tömlőctartó öngyilkossági kísérlete, a leányka jóvendőmondása és végül az az ijesztő pénz hatalom, mely a jóvendőmondó leányka mögött áll. Mi mást jelent ez, minthogy a kultúra minden fénye mögött ott van a sötét háttér, a legmélyebb belső és külső szegénység, a legmélyebb tanácstalanság és kétségbeesés háttére. De ezt nemcsak arról a régi világról és annak kulturájáról lehet elmondani. Minden időről és minden kulturáról. Ne ámítsuk magunkat hosszasan a hamis történeti képek által, amiket történetíróink rajzoltak, hogy azt higgyük, hogy a múltnak csak fénye és pompája van, hanem lássuk meg a félelmes árnyat is, ami ránehezedik a múltra. Némelyek a múlt történetére úgy tekintenek, mint egy letűnt paradicsomra. Nincs úgy minden, ahogy a könyvekben olvasni lehet. Az élet akkor is nehéz és sötét volt, mint ma. A legtöbb embernek a sorsa akkor is kemény és hideg, szörnyű és leverő volt. Nem volt még olyan kultúra, hogy annak ne lettek volna meg a sötét árnyai. Valóban minden úgynevezett kultúra csak vékony réteg volt, mely megfeszült az élet sötét mélysége körül. Például, mit élveztek a szegény néptömegek a renaissance művészetéből és kulturájából, ami a fejedelmek és pápák udvaraiban kifejlődött? S ma másképpen áll ez? Kinek van javára ma a tudás és képesség? Dacára minden kulturvirágzásnak, nem hatol-e át a mi világunkon is csonkítatlanul a szenvedésnek és könnynek, bűnnek és vétéknek, éhségnek és nyomornak széles áradata? Nincs! semmi okunk sincs arra, hogy túlbecsüljük magunkat a pogányságon!

E történetben szó van egy öngyilkossági kísérletről. Kiszámították, hogy egyedül Németországban 12—20.000 ember-

nek kell évenként erre az útra lépnie. Miféle félelmetes hatalom, miféle megrázó summája az emberi kétségbeesésnek, aggodalomnak és tanácstalanságnak, amit e számok kifejeznek! Miért kell ennek így lennie? Miért, mert nálunk dacára minden kultúrának hiány van a melegségben, a jóságban, a tanácsban és segítségben. Az a római hivatalnok, a tömlőctartó, meg akarta ölni magát, mert azt hitte, hogy a foglyok elszöktek. Miért nem lát más menekvést, csak ezt az egyet, ezt a kétségbeesőt, ezt a semmit? Egyszerűen azért, mert tudja: ezekért a foglyokért felelős vagyok és ha elszöknek, nincs irgalom számomra. De miféle társadalom az, ahol olyan félelmetes és kérlelhetetlen becsületszabályok uralkodnak, hogy egy hivatalnok ezen a módon olyan helyzetbe juthat, ahol már csak az öngyilkosság marad hátra számára? De nálunk sincs irgalom azoknak, kik megsikamlottak útjukon. Miért kell elesésének kétségbeesésbe vezetnie? Miért nincs irgalom a hibázónak és elfedezése a hibának? Igen, miért nincs? Irgalmazni jóságot, részvétet, megértést, segítséget jelent. Nem éppen ezek nincsenek meg a társadalomban? A társadalom nem ismer irgalmat hibázó tagjai számára. Amíg élek, sohasem tudom elfelejteni azt a fiatal embert, akit egy nagy bank kicsi hibája miatt elbocsátott és nem tudott magának jobb tanácsot adni, mint hogy revolverhez nyúljon. Így vagyunk mi emberek egymással. Gyilkos, hideg alapelveink vannak a családi életben, üzleti életben, politikai életben és ezeket az alapelveket irgalom nélkül alkalmazzuk egymásra. Kemény, hideg és sötét világ az, amelyikben élünk.

És tovább: az a jóvendőmondó leányka. Ha a kultúra és vallásos élet virágzó korában helye volt az ilyen jóslásoknak, azt mutatja az, hogy az ember legnagyobb kérdései felelet nélkül maradtak és mindenféle sötét úton kerestek feleletet. De itt se helyezük magunkat az akkori idők fölé. Egy sokat olvasott könyvben, amelyikben egy képzett beteg ember vigasztalan élete van leírva, teljes részletességgel leírnak egy spiritista gyűlést. Résztvesznek azon lelkiszegény modern képzett emberek, hogy föllebenjen előttük a túlvilág titkait eltakaró fátyol. Ezek az emberek Istennel és az örökkévalósággal tisztába vannak és gúnyos, részvételteljes lenézéssel állanak szembe velük. E magatartás mögött annál világosabban lepleződik le az elrejtett sorsfélelem, amely annyira jellemző a mai emberre. Miért virágoznak ma ismét a sötét művészetek? Astrológiának, gra-